

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-99>

УДК 159.923.2:159.942

Півень М.А.

Національний аерокосмічний університет імені М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ БАТЬКІВСЬКОГО ВІДНОШЕННЯ ОСОБАМИ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню феномену емоційної зрілості особистості. Розкрито найбільш популярні моделі емоційної зрілості особистості. Встановлений кореляційний зв'язок між інтегральним показником емоційної зрілості особистості та показниками батьківського ставлення («сприйняттям», «кооперацією», «симбіозом», «авторитарною гіперсоціалізацією», «маленьким невдахою»). Показані розбіжності у суб'єктивному сприйнятті типів батьківського відношення між групами з високим та низьким рівнем емоційної зрілості. Представлена чотирьохфакторна структура емоційного сприйняття батьківського відношення емоційної зрілості особистості. Виявлена специфіка прояву виділеної факторної структури для кожної з дослідницьких груп.

Ключові слова: емоційна зрілість, особистість, батьківське відношення.

Piven Margarita

N.Ye. Zhukovskiy National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»

CHARACTERISTICS OF SUBJECTIVE PERCEPTION OF PARENTAL ATTITUDES BY PERSONS WITH DIFFERENT LEVELS OF EMOTIONAL MATURITY

Summary. The article is devoted to the study of the phenomenon of emotional maturity of the personality. The most popular generative and partial models of emotional maturity of personality are revealed. A five-component model of emotional maturity is shown, consisting of the following elements: reflection of emotions, emotional self-regulation, empathy, emotional expressiveness, acceptance of one's own emotions. The correlation between the integral index of emotional maturity of the individual and the indicators of parental attitude was established. Emotional maturity is positively correlated with the "acceptance" and "cooperation" type of attitude; an inverse correlation was found between emotional maturity and the "symbiosis" and "small failure" type of attitude. Differences in subjective perceptions of types of parental attitudes between groups with high and low levels of emotional maturity are shown; in individuals with high levels of emotional maturity, such types of parental attitude as "acceptance" and "cooperation" are predominant, while in the group of persons with low levels of emotional maturity such indicators as "symbiosis" and "small failure" are more pronounced. The four-factor structure of emotional perception of parental attitude of a person is presented; the first factor is "positive adaptation as a result of acceptance", the second one is "dominance through hostility", the third factor is "bipolar emotions from cooperation with parents", the fourth one is "joy from infantile position". Specifics of manifestation of the selected factor structure for each of the research groups is revealed. Specific for representatives of a group with high levels of emotional maturity is the factor of "positive adaptation as a consequence of acceptance"; in subjects with low levels of emotional maturity, the factors of "dominance through hostility" and "joy from infantile position" are more pronounced.

Keywords: emotional maturity, personality, parental attitude.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя двадцятого століття сформувалися феномени, які є формами порушення емоційної комунікації між партнерами, що серйозним чином руйнують процеси становлення емоційної зрілості особистості: синдром «емоційного холоду» (О.С. Кочарян, Н.М. Терещенко, Т.С. Асланян та ін.), «страх психологічної інтимності» (Е. Гідденс та ін.), «токсичне» (Р. Mellody) та узалеженне кохання (Г.О. Коцюба та ін.), «міжособистісна залежність/контрзалежність» (О.С. Кочарян, С.В. Фролова та ін.), «нарцисизм» (О.А. Шамшикова), «самотність» (С.Г. Корчагіна) тощо. Відомо, що емоційна зрілість особистості є одним з головних факторів життєвого успіху. Наявність високого рівня емоційної зрілості сприяє побудові гармонійних та якісних міжособистісних стосунків, пов'язана з високим рівнем комуні-

кативної компетентності, з високою соціальною адаптивністю людини, вмінням конструктивно вирішувати конфліктні ситуації й т. ін.

Батьківська родина є одним з головних інститутів соціалізації та розвитку особистості (Л.С. Виготський, А. Адлер, К. Хорні, Дж. Боулбі, Д. Віннікот та ін.). В родині дитина отримує перший досвід соціальної взаємодії, у процесі якої засвоюються соціальні норми, правила поведінки, переймаються психологічні установки, спосіб мислення, відбувається становлення емоційної зрілості та розвиток окремих її компонентів (рефлексії емоцій, емпатії, прийняття власних емоцій та ін.). Емоційна незрілість виникає під впливом первинної групи, яка не відпопадає потребам дитини, що призводить до відщеплення цілого комплексу переживань в її розвитку.

Отже, вивчення суб'єктивного сприйняття батьківського відношення особами з різним рівнем емоційної зрілості сприятиме підвищенню ефективності її діагностики, психопрофілактики та корекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині в психології відзначається дефінітивна розмитість категорії «емоційна зрілість особистості» [2]. Близькими за змістом до неї є поняття «емоційна компетентність», «емоційний інтелект», «емоційна гнучкість» тощо. Вони можуть змістовно як перетинатися, так і мати певні розбіжності, тому що були створені в різних контекстах для вирішення різних завдань.

Теоретичний аналіз психологічних концепцій дозволив виокремити парціальні та генеративні моделі емоційної зрілості особистості.

До *парціальних концепцій емоційної зрілості особистості* належать наступні: 1) «емоційна зрілість» як «емоційна компетентність» (І.М. Андреева, О.В. Коблянська, К. Молоні, В.П. Черевко, В.Д. Шадриков та ін.); 2) «емоційна зрілість» як «емоційний інтелект» (Х. Гарднер, Н.В. Коврига, Д.В. Люсін, Е.Л. Носенко, П. Селовей та ін.); 3) «емоційна зрілість» як прояв «особистісної зрілості» (Д. Дін, В. Меннінгер, М. Хортон та ін.); 4) «емоційна зрілість» як новотворення певного віку (Д.Н. Ісаєв, Н.Ю. Максимова, Ж. Мюррей та ін.); 5) «емоційна зрілість» як норма соціального функціонування (А.Н. Лук, А. Ребер, П. Фресс та ін.).

До *генеративних концепцій емоційної зрілості особистості* належать наступні: 1) емоційно зріла особистість як показник «людини, яка повністю функціонує» (К. Роджерс), людини, яка усвідомлює свої власні почуття, причини їх виникнення та їх зміст; довіряє їм та приймає їх; спроможна переживати емоції різного діапазону, глибини та інтенсивності; уміє вербалізувати власні емоційні переживання та здібна до емпатії; 2) емоційно зріла особистість як показник особистості, що самоактуалізується (А. Маслоу), живе в злагоді зі своєю логікою й почуттями, несе відповідальність за власні емоції, здатна їх спонтанно виражати; 3) емоційно зріла особистість як показник автентичного функціонування особистості (Ф. Перлз), що здатна відійти від соціально-нормованих і соціально-контрольованих почуттів до справжніх, побачити й відчути весь спектр реальних переживань «тут і тепер», стати вільною й відповідальною за свої емоції, почуття, переживання, відкритися новому досвіду; 4) емоційно зріла особистість як «Дитина» (А. Лоуен, В. Райх), яка зберігає можливість бути спонтанною, відкрито виражати свої почуття, бути здатною як контролювати свої почуття, так і відключати самоконтроль; 5) емоційно зріла особистість як «Дорослий» (М. Кляйн, Х. Кохут, А. Фройд, З. Фройд), який має сильне «Его», здатний долати соціально несприйнятні бажання, контролювати себе, має зрілі захисні механізми, позитивне почуття власного «Я» та задоволення об'єктивними стосунками.

В попередніх наших дослідженнях було розроблено методику діагностики емоційної зрілості особистості (О.С. Кочарян, М.А. Півень), що базується на п'ятикомпонентній моделі емоційної зрілості (рефлексія емоцій, емоційна саморегу-

ляція, емпатія, емоційна експресивність, прийняття власних емоцій), яка спирається на теорію К. Роджерса [4].

Дослідження впливу сім'ї на різні сфери функціонування особистості проводилися зарубіжними (А. Адлер, М. Боуен, Дж. Буолбі, Е.Г. Ейдемільлер, В.В. Юстіцкіс, Д. Віннікот, М. Кляйн, М. Малер, Е. Еріксон, З. Фройд, А. Фройд та ін.) та українськими (Н.В. Барінова, М.С. Жидко, А.В. Коцар, Г.А. Коцюба, О.К. Яковенко, М.Н. Терещенко) авторами.

В дисертаційній роботі Чжао Сін'я [6] визначено психологічні чинники батьківської сім'ї, що сприяють розвитку емоційної зрілості, однак дослідження суб'єктивного сприйняття батьківського відношення особами періоду ранньої дорослості досліджено не було.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній психологічній літературі недостатньо висвітленими залишаються питання визначення структури взаємозв'язку між суб'єктивним сприйняттям стилів батьківського відношення, базовими емоціями та особливостями соціально-психологічної адаптації у осіб з різним рівнем емоційної зрілості.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз особливостей суб'єктивного сприйняття батьківського відношення особами з різним рівнем емоційної зрілості.

Виклад основного матеріалу. Для емпіричного дослідження були використані наступні *методики*: методика діагностики емоційної зрілості особистості МДЕЗО (О.С. Кочарян, М.А. Півень), шкала диференціальних емоцій (К. Ізард), шкала самооцінки рівня тривожності (Ч.Д. Спілбергер, Ю.Л. Ханін), методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс і Р. Даймонд) та тест-опитувальник батьківського відношення (А.Я. Варга, В.В. Столін) зі зміненою інструкцією, в котрій жінкам та чоловікам було запропоновано відповідати на твердження опитувальника від імені своїх батьків.

Для математико-статистичної обробки даних були застосовані наступні методи: оцінка достовірності відмінностей U-критерій Манна-Уїтні для великих вибірок, кореляційний аналіз (кофіцієнт кореляції за Кендаллом) та факторний аналіз (метод головних компонент, ротація Varimax raw). Отримані результати дослідження були проаналізовані з допомогою електронно-статистичної програми SPSS 13.0.

Характеристика вибірки. Дослідницьку вибірку склали 197 чоловік (114 жінок, 83 чоловіка) – студенти гуманітарних та технічних спеціальностей Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «ХАУ», які навчаються на 4 та 5 курсах у віці від 20 до 23 років. Для реалізації поставленої мети методом крайніх груп та за допомогою методики діагностики емоційної зрілості особистості із цієї вибірки було створено дві дослідницькі групи. Першу групу склали 65 осіб з високим рівнем емоційної зрілості (33 чоловіка, 32 жінки), другу групу склали 65 осіб з низьким рівнем емоційної зрілості (24 чоловіка, 41 жінка).

В першу чергу був встановлений кореляційний зв'язок між інтегральним показником емоційної зрілості особистості (на загальній вибір-

ці 197 чоловік) та показниками батьківського ставлення. Емоційна зрілість позитивно корелює з типом відношення «прийняття» ($\tau=0,213$; $p<0,01$) та «кооперація» ($\tau=0,122$; $p<0,05$). Виявлена зворотна кореляція між емоційною зрілістю та типом відношення «симбіоз» ($\tau=-0,123$; $p<0,05$) та «маленький невдаха» ($\tau=-0,23$; $p<0,01$). Отже, на думку осіб, що знаходяться в періоді ранньої зрілості для становлення їх емоційної зрілості було необхідне безумовно позитивне ставлення, підтримка батьків, вміння батьків виражати зацікавленість та бути реально емоційно включеними у життя дитини; при цьому становленню емоційній зрілості перешкождали порушення емоційних кордонів між дитиною та батьками, емоційне «злиття» та складність відокремити власні почуття від почуттів дитини, а також ставлення до дитини як до неспроможної зробити щось добре та згідно з віковими нормами.

Далі було виявлено розбіжності у типах батьківського ставлення. Для реалізації цього завдання було використано U-критерій Манна-Уїтні для великих вибірок. Результати представлені в таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що в осіб з високим рівнем емоційної зрілості переважають такі типи батьківського ставлення як «прийняття» та «кооперація», а в групі осіб з низьким рівнем емоційної зрілості більш виразними є такі показники як «симбіоз» та «маленький невдаха». Ці дані доповнюють картину кореляції. Отже, для розвитку емоційної зрілості особистості необхідне включення батьків до виховання дитини, щирий інте-

рес до життя дитини, прийняття її індивідуальності та унікального способу життя. При цьому в емоційно незрілої особистості спостерігається більше розмиття психологічних кордонів дитина-батько, ігнорування потреб дитини та ставлення до дитини як до несамостійної особистості.

Далі було визначено структуру емоційного сприйняття батьківського відношення особами з різним рівнем емоційної зрілості. Для вирішення цього завдання нами була проведена факторизація простору ознак, представлених в наступник психодіагностичних методиках: шкала диференціальних емоцій К. Ізарда, шкала самооцінки рівня тривожності Ч.Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда та тест-опитувальник батьківського відношення А.Я. Варги, В.В. Століна. Результати наведені в таблиці 2.

Простір емоційного сприйняття батьківського відношення та його зв'язку із соціально психологічною адаптацією емоційної зрілості особистості складається з чотирьох факторів (сумарна дисперсія складає 70,77%).

Перший фактор з вагою 28,96% отримав назву «Позитивна адаптація як наслідок прийняття» є біполярним. На позитивному полюсі в даний фактор входять прийняття, кооперація, радість, адаптація, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінування; на негативному полюсі – маленький невдаха, горе, гнів, відраза, страх, сором, провина, реактивна тривожність, особистісна тривожність.

Таблиця 1
Розбіжності у типах батьківського відношення між групами осіб з високим (1 група) та низьким (2 група) рівнем емоційної зрілості особистості

Типи батьківського ставлення	Сума рангів 1 групи	Сума рангів 2 групи	U-критерій	Z	Рівень значущості ($p \leq$)
Прийняття	5119	3396	1251	-4,038	0,0001
Кооперація	4719,5	3795,5	1650,5	-2,216	0,027
Симбіоз	3744	4771	1599	-2,456	0,014
Авторитарна гіперсоціалізація	4126	4389	1981	-0,626	0,531
Маленький невдаха	3586	4929	1441	-3,312	0,0001

Примітка: жирним шрифтом виділено значущі розбіжності

Таблиця 2
Факторна структура емоційного сприйняття батьківського відношення особами з різним рівнем емоційної зрілості

№ з/п	Назва фактору	Елементи фактору	Вага фактору (%)
1.	«Позитивна адаптація як наслідок прийняття»	прийняття (0,644), кооперація (0,449), маленький невдаха (-0,439), радість (0,408), горе (-0,654), гнів (-0,427), відраза (-0,495), страх (-0,587), сором (-0,598), провина (-0,555), реактивна тривожність (-0,757), особистісна тривожність (-0,786), адаптація (0,898), прийняття себе (0,795), прийняття інших (0,722), емоційний комфорт (0,858), інтернальність (0,818), домінування (0,440)	28,96%
2.	«Домінування через ворожість»	гнів (0,541), відраза (0,614), презирство (0,577), домінування (0,643)	17,51%
3.	«Біполярні емоції від кооперації з батьками»	кооперація (0,451), радість (0,538), здивування (0,639), страх (0,527)	14,2%
4.	«Радість від інфантильної позиції»	прийняття (-0,451), симбіоз (0,455), маленький невдаха (0,597), радість (0,497)	10,1%

Примітка: у таблицю винесено тільки значущі навантаження за факторами (від 0,40).

Такий взаємозв'язок параметрів свідчить, що використання стилів виховання при яких батьки добре ставляться до дитини, приймають її такою як вона є, відносяться до дитини як до самостійної, ініціативної, здорової та активної особистості, зацікавлені у справах дитини, не порушуючи її кордонів, призводить до високої адаптації вже дорослої людини у суспільстві, до прийняття себе та інших, до можливості брати на себе відповідальність і бути рішучою та впевненою, а також до зниження власного негативного емоційного стану, а отже й до саморегуляції. У той самий час високий рівень тривожності, прояву соціальних емоцій – сорому та провини, відчуття страху та невпевненості у собі пов'язаний з таким стилем виховання як «маленький невдаха», який є антагоністичним до стилю «прийняття» та «кооперації».

Другий фактор з вагою 17,51% отримав назву «Домінування через ворожість» є монополярним. До його складу входять наступні показники: гнів, відраза, презирство та домінування. Базові емоції гнів-відраза-презирство при взаємній активації створюють за К. Ізардом «тріаду ворожості». Відомо, що нерегульований вплив емоцій тріади ворожості на мислення та поведінку можуть призводити до серйозних порушень адаптації [1]. На думку К. Ізарда, тріада ворожості залежно від супутніх факторів може бути спрямована як назовні, тобто на оточення, так і на самого себе. Оскільки в даному факторі є показник домінування, то можемо припустити, що ця ворожість спрямована на інших людей. За даними попередніх досліджень [4], було встановлено аутоворожість емоційно незрілої особистості. Отже, результат поточного дослідження доповнюють ці дані – ворожість спрямована як на себе, так і на інших, але саме завдяки негативним емоціям такі люди проявляють власну владу. О.Г. Чернявська вказує на те, що здорове прагнення до домінування виходить із власної сили, а невротичне – із слабкості, яка може проявлятися в захисній ворожості.

Третій монополярний фактор з вагою 14,2%, отримав назву «Біполярні емоції від кооперації з батьками». Він складається з наступних параметрів, що позитивно пов'язані між собою: кооперація, радість, здивування та страх. Кооперація як стиль виховання є соціально бажаним образом батьківського відношення. Кооперація виражається в тому, що батьки проявляють зацікавленість у справах дитини, вони намагаються бути «на рівних» з дитиною, в усьому допомогти

дитині. Для досліджуваних сприйняття даного стилю виховання є емоційно біполярним – радість та здивування від кооперації з батьками не переживаються в повному вигляді, вони є контамінованими, змішаними з емоцією страху. Вірогідно, досліджувані, в дитинстві сприймали активну включеність батьків у їх життя як «вторгнення» у власні кордони, можливо для них це було подібно до гіперопіки, що визивало страх, а з іншого боку – радість від батьківської довіри, високої оцінки власних рис. Така взаємодія емоцій показує напруження емоційної сфери, сформована емоційна зв'язка «радість-здивування-страх» вірогідно, може скласти «порочне коло переживання», сформоване в результаті дитячого психотравматичного досвіду [3].

Четвертий біполярний фактор з вагою 10,1% отримав назву «Радість від інфантильної позиції». Його позитивний полюс складають такі параметри як: симбіоз, маленький невдаха, радість, а негативний – прийняття. Отже, з одного боку в дитинстві досліджуваних батьки відчували себе з дитиною єдиним цілим, відчували тривогу за дитину, сприймали дитину незалежно від віку маленькою та беззахисною, також мало місце знецінення думок, відчуттів, захоплення дитини, дитина представлялася слабкою та непростосованою до життя, у зв'язку з чим виникав жорсткий контроль над життям дитини, з іншого боку – таке ставлення батьків викликало емоцію радості. Можливо емоція радості пов'язана із задоволенням від інфантильної, безвідповідальної позиції по відношенню до світу. На противагу описаному вище типу відношення до дитини виступає «прийняття», тобто базове безумовне прийняття дитини [5].

Перевірка на достовірність розбіжностей виділених факторів між групами осіб з високим та низьким рівнем емоційної зрілості за допомогою t-критерія Стьюдента показала, що специфічним для представників групи з високим рівнем емоційної зрілості є фактор «позитивна адаптація як наслідок прийняття» (таблиця 3); у досліджуваних з низьким рівнем емоційної зрілості особистості більш виразними є фактори «домінування через ворожість» та «радість від інфантильної позиції». Фактор «біполярні емоції від кооперації з батьками» не досягає значущого рівня в розбіжностях та може бути розглянутий як компонент емоційного сприйняття батьківського відношення, рівною мірою виражений як у емоційно зрілих, так і емоційно незрілих особистостей.

Таблиця 3

Розбіжності у вираженості виділених факторів у осіб з високим (1 група) та низьким (2 група) рівнем емоційної зрілості

Фактори	Середнє значення (1 група)	Середнє значення (2 група)	t-критерій	Рівень значущості, p (df=128)
1. «Позитивна адаптація як наслідок прийняття»	0,515	-0,515	6,847	0,001
2. «Домінування через ворожість»	-0,326	0,326	-3,924	0,001
3. «Біполярні емоції від кооперації з батьками»	-0,12	0,12	1,374	0,172
4. «Радість від інфантильної позиції»	-0,213	0,213	2,48	0,014

Примітка: жирним шрифтом виділено значущі відмінності

Отже, формування високого рівня емоційної зрілості пов'язано із наданням дитині безумовної позитивної уваги, яке призводить до високого рівня адаптованості особистості, до відповідальності, до прийняття себе та інших; навпаки, формування низького рівня емоційної зрілості пов'язано із психологічним злиттям з дитиною, інфантилізацією дитини, недовірою їй та її організмичній тенденції [5], як наслідок, можливе формування ворожого ставлення до світу.

Висновки і пропозиції.

1. У досліджуваних з високим рівнем емоційної зрілості переважають такі типи батьківського ставлення як «прийняття» та «кооперація», а в групі осіб з низьким рівнем емоційної зрілості більш виразними є такі показники як «симбіоз» та «маленький невдах».

2. Емоційне сприйняття батьківського відношення особами з різним рівнем емоційної зрілості представлено чотирма факторами: «позитивна адаптація як наслідок прийняття», «домінування через ворожість», «біполярні емоції від кооперації з батьками», «радість від інфантильної позиції». Ці компоненти відображають особливості функціонування емоційного сприйняття дослі-

джуваними батьківського відношення як емоційно зрілої, так і емоційно незрілої особистості.

3. Специфічним для досліджуваних з високим рівнем емоційної зрілості є фактор «позитивна адаптація як наслідок прийняття» – він показує, що прийняття та зацікавленість у дитині, ставлення до неї як до самостійної, активної особистості, призводить до високої адаптації вже дорослої людини у суспільстві, до прийняття себе та інших, до зрілості та відповідальності.

4. Специфічним компонентом феномену емоційної зрілості для випробовуваних з низьким рівнем емоційної зрілості є фактори «домінування через ворожість», що показує здатність проявляти власну владу завдяки негативним емоціям, та «радість від інфантильної позиції», який відображає радість емоційно незрілої особистості від стосунків співзалежності.

Перспектива подальших досліджень може бути пов'язана з розширенням уявлень про фактори, що кристалізують та підтримують функціонування емоційної зрілості особистості із метою подальшого створення системи психокорекційних заходів щодо усунення вже сформованих порушень розвитку досліджуваного феномену.

Список літератури:

1. Изард К.Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург, 2008. 464 с.
2. Кандиба М.О. Емоційна зрілість як умова розвитку професійної толерантності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Луцьк, 2015. 20 с.
3. Кочарян А.С. Переживание как мишень клиент-центрированной психотерапии. *Психологичне консультування і психотерапія*. 2014. № 1–2. С. 24–36.
4. Півень М.А. Структурні особливості емоційної зрілості особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2017. 18 с.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва, 1994. 480 с.
6. Чжао Сін. Особливості впливу батьківської родини на емоційну зрілість особистості : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2016. 19 с.

References:

1. Izard, K. (2008). *Psychology of emotions*. Sankt-Peterburg, 464 p.
2. Kandyba, M. O. (2015). *Emocijna zrilist yak umova rozvytku profesijnoyi tolerantnosti osobystosti [Emotional maturity as a condition for the development of professional tolerance in personality]* (PhD Thesis). Luczk, 20 p.
3. Kocharjan, A. S. (2014). *Perezhivanie kak mishen' klient-centrirovannoj psihoterapii [Experience as a target of client-centered psychotherapy]*. *Psychologichne konsultuvannya i psyxoterapiya*, no. 1–2, pp. 24–36.
4. Piven, M. A. (2017). *Strukturni osoblyvosti emocijnoyi zrilosti osobystosti [Structural features of individual emotional maturity]* (PhD Thesis). Xarkiv, 18 p.
5. Rodzhers, K. (1994). *Vzglyad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka [A look at psychotherapy. The formation of man]*. Moskva, 480 p.
6. Chzhao Sin (2016). *Osoblyvosti vplyvu batkivskoyi rodyny na emocijnu zrilist osobystosti [Peculiarities of parental influence on the emotional maturity of personality]* (PhD Thesis). Xarkiv, 19 p.